

УДК 94 (477) : 261.7

Затилюк Ярослав Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9666-2708>,

кандидат історичних наук,

науковий співробітник,

Інститут історії України,

Національна академія наук України,

старший науковий співробітник,

Національний музей історії України,

Київ, Україна

e-mail: yaroslav.zatyluk@gmail.com

НОВІ ВІДОМОСТІ ПРО РЕМОНТ ДЕСЯТИННОЇ ЦЕРКВИ В 1760- Х РОКАХ (ЗА ДОКУМЕНТАЛЬНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Систематизовано дані відомих досліджень про ремонт Десятинної церкви в середині XVIII ст. Відзначаються їхні неточності, а також уводиться до наукового обігу грамота київського митрополита Арсенія 1761 р. з колекції Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Документ важливий для визначення характеру ремонту споруди Десятинної церкви в 1760-х роках, зведеної коштом митрополита Петра Могили.

Ключові слова: Десятинна церква, ремонт, київський митрополит Арсеній Могилянський, грамота, Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Як відомо, після руйнування в 1240 р. Десятинна церква двічі відбудовувалася – в 1630-х роках починаю і коштом митрополита Петра Могили (1632–1647) і протягом 1830-х років – після перших археологічних досліджень храму з ініціативи митрополита Євгенія Болховітінова (1822–1837). Між цими двома відбудовами, різними за архітектурними рішеннями та ідейно-політичними інтенціями, храм неодноразово ремонтувався. Відбудови і ремонти були спричинені репутацією Десятинної творінням рук хрестителя Русі Володимира Святославича (980–1015) та її загальним реноме як «місця пам'яті» нащадків Русі. Поза тим, з усіх ремонтів храму за два століття, між 1630–1830-ми роками, в епіцентрі уваги дослідників опинилися виключно ремонтні роботи, здійснені коштом княгині Наталії

(Нектарії) Долгорукої в 1750–1760-х роках. При цьому, як не парадоксально, наведені відомості про це містять чимало неточностей, які вдається вирішити лише завдяки документальним джерелам.

Спершу уточнимо: інформація всіх досліджень і науково-популярних дописів про ремонт храму в середині XVIII ст. заснована на творчому переказуванні повідомлення в *Історії держави російської* Миколи Карамзіна. У примітці до розповіді у другому виданні 1818 р. про зведення першохраму та поховання у ньому хрестителя Русі [прим. 488 на с. 196–197] зазначено, що в час митрополита Арсенія Могилянського княгиня Нектарія (Наталія) Борисівна Долгорука, схимниця київського Фролівського монастиря, а до того «дружина знаменитого нещасливця, страченого за імператриці Анни Іванівни», своїм коштом «відновила давні рештки Десятинної церкви». Суть ремонту полягала в ліквідації тріщини у стіні вівтаря. Карамзін апелював до свідчень відомого київського проповідника Іоанна Леванди, наданих у листі до Миколи Бантиш-Каменського. Сам Леванда про ремонт знав від родички Долгорукої, пані Хітрової. Важливо, у виданні Карамзіна немає вказівки на рік, коли це сталося. Уточнення з'явилося майже через півстоліття – у виданні Миколи Сементовського 1857 р. «Галерея київських старожитностей» [зошит 7, с. 48]. Тут, без посилання на джерело, вказано, що ремонт почався 1758 р. Ця дата стабільно повторювалась у всіх наступних дослідженнях.

Наведену вище інформацію вдається суттєво скоригувати завдяки грамоті київського митрополита Арсенія Могилянського від 14 червня 1761 р., якою регламентувалися ремонтні роботи у споруді Десятинної церкви, зведених на руїнах першохраму за митрополитства Петра Могили. Грамоту виявлено нами за результатами фронтального огляду фондів колекцій Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Документ міститься серед різних паперів документального збірника із зібрання колишнього Церковно-археологічного музею Київської духовної академії, за описом Лебедева № 225 [арк. 225]. Згідно з документом, митрополит благословляє ремонт храму зовні і зсередини коштом княгині Горчакової (Долгорукої). При цьому спеціально обумовлено заплановані роботи: передбачалося зробити двері у вівтарній частині храму задля зменшення вологості, через яку псується церковне начиння: «у церкві нині лише одні двері наявні, через це складно

з провітрюванням». А це, в свою чергу, спричиняє те, що «ризниця та церковне начиння тліють і псуються», потрібна постійна циркуляція повітря, що може забезпечити встановлення ще одних дверей – у вівтарній частині справа. У документі також спеціально відзначено, що дозвіл на ці роботи надано після запевнень майстра Йоана Фирликовського (його письмове запевнення збереглося у збірнику), що встановлення додаткових дверей не спричинить шкоди всьому храму.

Документ дає змогу уточнити час початку і характер ремонту в Десятинній церкві, в тій її споруді, що збудована в 1630-х роках коштом митрополита Петра Могили. Можемо стверджувати, в 1760-х роках проводилися не просто фасадні роботи, а й реконструкції більш масштабного характеру. Це також означає, що Десятинна церква продовжувала перебувати в епіцентрі уваги і в середині XVIII ст.

Інший важливий висновок полягає в тому, що різножанрові документальні колекції ІР НБУВ є важливим полем для дослідників минулого Десятинної церкви. Це стосується не лише відомостей про перебудови і ремонти споруд самого храму, а й більш широкого спектру питань, зокрема археологічних досліджень фундаментів першохраму Русі впродовж XIX–XX ст., особливостей функціонування Десятинної церкви як церковної інституції в XVII–XIX ст., її місця в соціокультурному просторі Києва та всієї України загалом. Дослідження цих та інших питань передбачає здійснення фронтального перегляду фондів колекцій ІР НБУВ. Відповідні роботи вже розпочато цього року в рамках реалізації спільного науково-дослідного проєкту Національного музею історії України та Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, підсумком якого має стати підготовка видання «Десятинна церква: старі знахідки в новому світлі» (назва робоча).

UDC 94 (477) : 261.7

Yaroslav Zatyliuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9666-2708>,

Candidate of Historical Sciences,

Research Fellow,

Institute of History of Ukraine,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Senior Research Fellow,

National Museum of History of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yaroslav.zatylyuk@gmail.com

NEW INFORMATION ABOUT RENOVATION OF THE TITHE CHURCH IN THE 1760S (BASED ON THE DOCUMENTS OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE)

The data of the key studies on the renovation of the Tithe Church in the middle of the 18th century have been systematized. Their inaccuracies are noted, and a charter of Metropolitan Arseniy of Kyiv of 1761 from the collection of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine is also introduced. The document is important for determining the nature of the renovation of the building of the Tithe Church in the 1760s, built at the expense of Metropolitan Petro Mohyla.

Keywords: Tithe church, renovation, Kyivan Metropolitan Arseniy Mohylianskyi, charter, Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.171:091(497.11)''16''

Іванова Ольга Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8226-0401>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rukopisivanova@gmail.com

ЗАПИСИ В СЕРБСЬКИХ КОДЕКСАХ XVII СТ. З КОЛЕКЦІЇ ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто записи в сербських кодексах XVII ст., що зберігаються у фондi Церковно-археологічного музею КДА Інституту рукопису НБУВ. Встановлені історичні персоналії та місця, пов'язані з їх долею. Висвітлено відображені в записах обставини побутування рукописів та історію місць їх створення і зберігання.

Ключові слова: сербські рукописні книги XVII ст., записи в сербських